

Ценка Давидкова

**ПЪРВИ НАБЛЮДЕНИЯ ВЪРХУ ЕЗИКА И
ФОРМИРАНЕ НА ПРЕДСТАВИТЕ ЗА ЧАСТИТЕ
НА РЕЧТА У СТАРОГРЪЦКИТЕ ФИЛОСОФИ
(ХЕРАКЛИТ, ПАРМЕНИД, ДЕМОКРИТ,
ПРОТАГОР, ПЛАТОН И АРИСТОТЕЛ)**

Появата на писмеността в антична Гърция става предпоставка за развитието на поетиката, риториката и философията, което от своя страна пробужда интереса към езика. Опити за осмисляне на значенията на думите се срещат още у Омир и Хезиод при тълкуването на собствени имена в съпоставка с други, близки по звучене, думи. „Етимологията е първата проява на рефлексия върху езика в историята на гръцката мисъл“ (Тронский 1936: 9). В основата на първоначалните етимологични разсъждения лежи представата на архаичното, митологично мислене, според което ‘името’ е свързано чрез естествена връзка с предмета, носи неговите свойства и е негов магически заместител. Едва в епохата на VI–V в. пр. Хр. на митологичната представа се противопоставя нов възглед, според който връзката между предмета и неговото название започва да се възприема като чисто условна. Това ново схващане само по себе си послужило като импулс за наблюдения върху езика.

Теорията за частите на речта има своите далечни корени в древността и, както всички езикови теории, е резултат от търсенията на античния грък, опознаващ заобикалящата го действителност с помощта на своя език. И. М. Тронски посочва четири етапа във формирането и развитието на античното учение за частите на речта: първи – дограматичен, когато езиковите единици, влизайки впоследствие в състава на частите на речта, се отделят в неграматичен контекст; втори – създаване на граматичната система на елементите на изречението на базата на логическото учение на стоиците; трети – въвеждане на морфологични критерии и борба между отделните школи по въпросите за системата на частите на речта; четвърти – канонизиране на осемчленната „александрийска“ класификация

(Тронский 1941: 23). Предмет на настоящото изследване са свидетелствата у старогръцките философи, свързани с езикови явления, които по-късно стават предпоставка за появата и формирането на учението за частите на речта. Това са наблюдения върху езика, отнасящи се към първия етап на предложената от Тронски периодизация.

Началото на дограматичния период може да се потърси в споровете на античните гърци за природата на **'имената'**, послужили за основа на формирането на **философията на езика**. Главната тема на разсъжденията на старогръцките философи по проблемите на езика като съставна част от теорията на познанието има два аспекта. Единият се отнася до **характера на връзката между предмета** или **явлението** и неговото **словесно изразяване**, а другият – до **възможностите на човешката реч** да отразява обективната действителност. Първият аспект има своето начало във възгледите, присъщи на традиционната митологична картина с образа на „онома-тотета“ (твореца на имената), в разглеждането на „имената“ като „изображения“, отговарящи на „природата“ на назоваваните предмети и явления, а вторият аспект, основаващ се на схващанията за същността на обкръжаващата човека действителност и методите на познание, се вижда най-напред при Хераклит (виж Каракулаков 1966: 97). В интерпретациите за принципите на номинацията се отстояват позициите: **φύσει** – по природа и **νόμῳ** – по закон или **θέσει** – по уговорка. В хода на тези фило-софски спорове са формулирани и първите лингвистични наблюдения.

Хераклит от Ефес и **Парменид** от Елея са първите гръцки философи, които обръщат поглед към човешкото познание и дух, и засягат някои явления, отнасящи се до езика. Запазените фрагменти от съчиненията на двамата старогръцки мислители не предлагат достатъчен материал за категорични заключения относно терминологичния аспект на разглежданата проблематика. Това е повод, въпросът за отношението на Хераклит и Парменид към езиковите факти да предизвиква много научни спорове. По мнението на едни изследователи (Шустер, Дилс, Нестле, Хофман и др.) в техните учения се съдържат в зачатъчна форма определени схващания относно **характера на взаимоотношението между предмета и неговото название**, поставящи двамата философи на противоположни позиции. По мнението на други – (Каракулаков и Перелмутер) – Хераклит дава положителен отговор само на въпроса за **възможността обективната действителност да се изрази чрез реч**.

Една от основните причини за дискусията са различните значения, които съвременните учени виждат в Хераклитовите **λόγος** и **ἔπος**.

Известният изследовател на старогръцката философия Дилс изказва предположение, че при Хераклит **λόγος** е в първоначалното си значение – ‘**дума**’, и че „има не само метафизическо, но и филологическо значение...“ (Diels 1910: 3). По-обосновани са твърденията на по-голямата част от специалистите по старогръцка философия и филология, че **λόγος** при ефеския натурфилософ означава ‘**мисъл, мислене**’ (Busse 1926: 208), по формулировката на Хегел – ‘**всеобщ природен процес**’, а според Лосев – ‘**космически порядък и закономерност**’ (Марков 2003: 178). В подкрепа на посочените значения, съдържащи само философски смисъл, е обяснението на **λόγος**, което може да се намери във фрагмент 1 от съчинението на Хераклит „За природата“, запазено от Секст Емпирик: „... τοῦ δὲ λόγου τοῦδ' ἐόντος ἀεὶ...“ (съществува вечно) и „ γινομένων γὰρ πάντων κατὰ τὸν λόγον“ (всичко се извършва според него) (SEXT. adv. math. VII 132 (Vgl. A 4. 16. B 51)).

Във второто изречение на същия фрагмент се споменават **ἔπεα** и **ἔργα**: „πειρώμενοι καὶ ἐπέων καὶ ἔργων τοιούτων, ὁκοίωμ ἐγὼ διηγέυμαι κατὰ φύσιν διαίρεων ἕκαστον καὶ φράζωμ κως ἔχει...“, от което става ясно, че Хераклит вижда своята задача в използването на **ἔπεα** при именуването **κατὰ φύσιν** (според природата) на словесния аспект на логоса. Хофман предлага **ἔπεα** да се схваща като **ὀνόματα** ‘**имена**’ за названия на отделните **ἔργα** ‘**неща**’ – предмети (Hoffmann 1925: 1-4, 6). Същото значение посочва и Нестле, като се опира върху съжденията, изказани от последователя на Хераклит – Кратил, представени от Хермоген в диалога на Платон „Кратил“:

ΕΡΜ. Κρατύλος φησὶν δε, ὃ Σώκρτες, ὀνόματος ὀρθότητα εἶναι ἐκάστῳ τῶν ὄντων φύσει πεφυκυῖαν... (Plat. Crat. 383)

Хермоген: Ето Кратил, Сократе: той твърди, че всяко от нещата има **име**, което му е дадено правилно **по природа**... (превод – Г. Михайлов: Платон 2 Диалози 1982: 257).

Това тълкуване се оспорва от Паляро, Каракулаков и Перелмутер, които за **ἔπεα** посочват значение ‘**реч**’ и считат, че Хераклит, по отношение на езика (човешката реч) отстоява позицията **φύσει**, но запазените фрагменти не дават основание да се твърди, че го е занимавал въпросът за съотношението между името и назовавания с него предмет (Каракулаков 1966: 102). Други два фрагмента от ефеския философ, свързани с етимологии, включват **ὄνομα** и са от значение за акцента, който си поставя нашето изследване:

Първият – фрагмент В 48 D: „τῷ οὖν τόξῳ ὄνομα βίος, ἔργον δὲ θάνατος.“ (на лъка **името** е живот, делото му – смърт). Тук Хераклит, понеже

не прави разлика по отношение на ударението, посочва, че едно и също **име–дума** βίος ‘лък’ и βίος ‘живот’ служи за назоваване на противоположности. Вторият – фрагмент В 32: „ἐν τὸ σοφὸν μοῦνον λέγεσθαι οὐκ ἐθέλει καὶ ἐθέλει Ζηνὸς **ῥνομα**.“ (единното е единствено мъдро, не иска и [иска да се нарича с **името** Зевс]). От философска гледна точка **името** на самия бог е единство на противоположности – ζάν – „живея“ включва „живот – смърт“ (Plat. Crat. 396 A). Тези фрагменти не са свързани със спора **φύσει – νόμῳ**, но са свидетелство, че ефеският философ се интересува от отделната **дума – ῥνομα** и от възможностите ѝ да отразява противоречивата същност на явленията, представляващи единство на противоположности.

За **Парменид**, опонента на Хераклит, измамлива е не само **речта** (ἔπος), свързана с **погрешното мнение** (δόξα), но също така е измамлив и обозначаемият предмет, принадлежащ към илюзорния свят на явленията (виж Перельмутер 1980: 116). Единствената реалност е недостъпното за възприятие битие, което може да бъде постигнато само чрез разума. Според Парменид, ако действителността се възприема единствено чрез органите на външните чувства на човека, то това е само „κόσμος ἐπέων ἀπληλός“ (измамен свят на **думите**), свят на „ὀνομάζειν“ (**назоваването**), свят на **имената-названия** (срв. Каракулаков 1966: 105). **Названието, името-дума (ῥνομα)** няма нищо общо с природната същност на предмета – основано е на уговорката (**θέσει**) между хората: „τῷ πάντῃ **ῥνομ(α)** ἔσται, σσα βροοὶ κατέθεντο πεποιθότες εἶναι ἀληθῆ, γίγνεσθαι τε καὶ ὄλεσθαι, εἶναι τε καὶ οὐχί, καὶ τόπον ἀλλάσσειν διὰ τε χροά φανὸν ἀμείβειν.“ (VS 28 В 8, 38–41). (Затова **името** ще бъде всичко, което смъртните са определили, че е истина: раждането и смъртта, битието и небитието, смяната на мястото и промяната на видимото чрез цвят).

От дошлите до нас сведения за учението на Демокрит, чиято философска дейност се отнася към последната третина на V в. пр. Хр., се добива по-пълна представа за схващанията му за езика. Диоген Лаерций изброява много заглавия на съчинения на философа-атомист на езикови теми: „За ритмите и хармонията“, „За красотата на думите“, „За благозвучните и неблагозвучни букви“, „За наименованията“, „За ортоепията на гласите“ (Диоген Лаерций IX, 48). Френският изследовател Голдшмидт нарича Демокрит „първ филолог“ в историята на гръцката наука, а Тронски го определя като „най-виден представител на материалистическата философия на атоизма“, философия, в чиито недра „се заражда античното учение за езика“.

Най-важно място сред сведенията за възгледите на Демокрит във връзка с езикови явления имат две съобщения. Едното е от неоплатоника Прокъл (V в. сл. Хр.) в коментарите му към диалога на Платон „Кратил“, а другото – от философа-платоник Олимпиодор (VI в. сл. Хр.) в коментарите към платоновия диалог „Филеб“. От Прокъл научаваме, че Демокрит...казва за **ὀνόματα (имената)**, че се създават **θέσει (по уговорка)**, т.е., не са присъщи на предметите по природа, като доказва това си твърдение чрез четири довода (διὰ τεσσάρων ἐπιχειρημάτων): 1) едноименност – **ομωνимία** (ἐκ τῆς ὁμωνυμίας), т.е. различни предмети се обозначават с едно и също название; 2) многоименност – **πολιонимία** (ἐκ τῆς πολυωνυμίας) – за един и същ предмет се използват различни названия; 3) преименуването на предмети (ἐκ τῆς τῶν ὀνομάτων μεταθέσεως... τὸν Ἀριστοκλέα μὲν Πλάτωνα.. μετωνομάσαμεν); 4) липси на подобни (думи) в словообразуването (ἐκ δὲ τῆς τῶν ὁμοίων ἐλλείψεως): διὰ τὸ ἀπὸ μὲν τῆς φρονήσεως λέγομεν φρονεῖν, ἀπὸ δὲ τῆς δικαιοσύνης οὐκέτι παρονομάζομεν. (защо от мисъл казваме мисля, а от справедливост съвсем нищо не назоваваме – [няма справедливя]). Прокъл нарича първото доказателство **исороп (ἰσόροπον)**, второто – **полисем (πολύσημον)**, третото – **метоним (μετώνυμον)**, а четвъртото – **ноним (νώνυμον)**. (PROCL. in Crat. 16 p. 5, 25 Pasqu.) (виж Лурье 1970: 353). Олимпиодор пък дава сведение, че Демокрит наричал „τὰ θεῶν ὀνόματα“ (**имената** на боговете) „ἀγάλματα φωνήεντα“ (звучащи изображения) (OLYMPIOD. in Plat. Phileb. 2 p. 242.).

Според В. Ф. Асмус „**Демокрит** съчетава в своето учение за езика двата принципа за номинацията – **φύσει** и **θέσει**, но по-скоро бил привърженик на втория – **θέσει (по уговорка)**“ (Асмус 1960: 60), твърдение, съответстващо на теорията на философа-атомист за познанието, обобщена от Лурье: „Единствен източник на познание за заобикалящото ни са нашите непосредствени възприятия. Но те не ни дават правилна представа за предметите.“ (Лурье 1947: 157). Схващането на Демокрит за отношението на думата към назовавания от нея предмет се вижда от цитираното от Плутарх негово изречение: „**λόγος ἔργου σκιά**“ [B 145]: **λόγος** (думата) не е „абсолютен двойник“ на обозначаемия предмет, думата е „изображение на предмета“, „сянка на предмета“ (**ἔργου σκιά**) (Перельмутер 1980: 121).

През втората половина на V в. пр. Хр. в Гърция се появяват странстващи философи-учители, по-късно наречени „софисти“, които освен че

се занимавали с изследователска дейност, пътешествали от град на град, събирали около себе си млади хора и ги обучавали. Целта на обучението била подготовката на младежите за обществения живот, затова преподаването било насочено към уменията и тънкостите на красивото и убедително говорене, а също така било свързано с осмисляне на много езикови факти. „Разработката на теорията и практиката на ораторското изкуство стимулирала интереса към езиковите явления“ (Перельмутер 1980: 123). Един от най-видните представители на софистиката бил Протагор от Абдера. Той пръв в историята на гръцката култура поставя въпросите за **ὀρθότης ὀνομάτων** (правилността на думите) и за **ὀρθοέπεια** (правилността на речта). Пръв говори за четири типа **λόγοι** (изказвания): **εὐχολή** (молба), **Τρόπησις** (въпрос), **ἀλόκρισις** (отговор) и **ἐντολή** (заповед) (DIOG. IX 50 ff.), които по-късно послужили за основа при разграничаването и назоваването на четирите наклонения на глагола. Аристотел в трактата си „Реторика“ свидетелства, че Протагор различава **родове** (**τὰ γένη**) на **имената** (**τῶν ὀνομάτων**) – **ἄρρενα** (мъжки), **θήλεα** (женски) и **σκευή** (**предметен**) (ARISTOT. Rhet. G 5. 1407b 6 = VS 80 A 27).

През периода V–IV в. пр. Хр. най-ценен принос в развитието на теорията на езика внася **Платон** (420–347 пр.Хр.). На него принадлежи интересният за лингвистичната мисъл диалог „**Кратил**“, чиято основна проблематика е философска, но разсъжденията изцяло се опират върху анализ на езикови факти, и централно място заема въпросът за **отношението между предмета и името** (названието) му. Платон признава не преки, а **отделни връзки на думата с предмета** и допуска възможността за употреба на имената и **φύσει**, и **νόμῳ** и **θέσει**. Това свое схващане авторът на диалога изразява чрез двата си персонажа Кратил и Хермоген, които отстояват двете противоположни мнения и чрез техния арбитър в спора – Сократ. **Думата, името (ὄνομα)** е подражание на предмета, който назовава. „**Името** е определено **по природа** за всяко отделно нещо“ (**τὸ ἐκάστῳ φύσει πεφυκὸς ὄνομα** – 389d) и е установено от законодателя на имената по закон (**νόμῳ**), или е именувано по уговорка (**θέσει**). То има свое **значение** и **звукова форма** – законодателят (поставителят на имената) трябва да го вложи в „звуковете и сричките“ (**εἰς τοὺς φθόγγους καὶ τὰς συλλαβὰς** – 389d). За **звук** освен **ὁ φθόγγος** Платон употребява и **τὰ στοιχεῖα**, а при звуковете определя два вида – **τὰ φωνήεντα** (гласни) и **τὰ ἄφωνα καὶ τὰ ἄφθογγα** (безгласни = **съгласни**). Различава звук (**ὁ φθόγγος ἢ τὰ στοιχεῖα**) от буква (**τὸ γράμμα**). При етимологичните си разсъждения авторът разкрива, че думата притежава

още едно свойство, което той нарича **ἡ ἰδέα** (389d) и **τὸ εἶδος** (390a), понятие, превеждащо се от съвременните изследователи като **вътрешна форма** (мотивировка). [В съвременната лингвистична теория под вътрешна форма се разбират „зафиксираните в съдържателната структура на лексикалните единици признаци, които са послужили за основанието при номинацията“ (Варина 1979: 234).] От диалога се вижда, че философът разграничава **непроизводни** (немотивирани) от **производни** (мотивирани) думи – **πρῶτα ὀνόματα** „първи думи“ и **στερα ὀνόματα** „по-късни думи“.

Докато в „Кратил“ Платон разсъждава за отделната дума, то в други два диалога – „Теетет“ и „Софист“ разработва въпроса за изречението („най-малката реч“ – **λόγος**) и съставящите го компоненти **ῥήμα** и **ὄνομα**. „**ὄνομα** и **ῥήμα** се срещат на няколко места и в „Кратил“, но тук се предполага, че **ὄνομα** означава ‘дума (въобще)’ , а **ῥήμα** – ‘словосъчетание’ . Съдържанието на тези термини в диалога „Софист“ разглежда подробно Перелмутер. След внимателен и задълбочен анализ той достига до следните констатации: **λόγος** е ‘словесно изражение на съждението’ – ‘изречение’, **ὄνομα** – ‘словесно изражение на субекта на съждението’, **ῥήμα** – ‘словесно изражение на предиката на съждението’. Доколкото субектът на съждението е подлог на изречението, предикатът на съждението – казуемо, то **ὄνομα** е също ‘подлог’, а **ῥήμα** – ‘казуемо’, понеже най-често в ролята на подлог се използва име, а в ролята на казуемо – глагол. Затова **ὄνομα** и **ῥήμα** означават също ‘име’ и ‘глагол’ (Перелмутер 1980: 153). Формиращите се първи представи на философа в областта на логиката му дават възможност да разглежда и въпроси от граматиката. „Потребностите на логическото учение за субекта и предиката, заставят Платон да обърне внимание на противопоставянето на името и глагола“ (Тронский 1957: 308). За особената полисемантичност и синкретичност на **λόγος** в платоновите диалози говори Б. Богданов. Той сочи като най-подходящ и изчерпателен паралел в български език думата **слово**, „в която се осъществява сплитане на значения от различен разред“, понеже „**λόγος** означава изречена мисъл и затова по посоката на мисълта тя значи смисъл, тема и теза, логически аргумент, понятие и определение, а по посоката на изказа – реч, изречение, думи, дума“ (Богданов 1982: 22).

Аристотел (387–322 пр. Хр.), който се счита за основоположник на античната езиковедска традиция, се обръща към проблемите на езика в съчиненията си за съждението, за видовете умозакljučения и за проблемите на словесните изкуства. В тях се срещат наблюдения за граматичния строй на гръцкия език, както и за самия термин ‘граматика’: „... ἡ

γραμματικῆ ... πάσας θεωρεῖ τὰς φωνὰς“ (... граматиката... изследва всички звуци) (Μεταφυσικα IV, 2). Но главни източници за разбиранята на Аристотел по въпросите на граматиката са „Поетика“ и един от логическите му трактати – „За тълкуването“. Φιλοσοφът-логик в трактата си „За тълкуването“(2, 1) посочва не пряката, а условната връзка между предмета и неговото наименование, която се основава на представата за предмета в съзнанието на човека. В двадесета глава на „Поетика“ той изброява **τὰ μέρη τῆς λέξεως (частите на речта = частите на говоренето)**. Сред тях авторът отделя и дефинира **четири групи** думи: добавя към двете, срещащи се вече у Платон, **ῥήματα (име)** и **ῥήματα (глагол)**, трета група – **σύνδεσμος (съюз)** и четвърта – **ἄρθρον (местоимение и предлог)**, като името и глагола той определя не само по морфологични критерии (името има три рода, а глаголт – времена), но и по неезикови, свързани със смисъла критерии: **ῥήματα ἀόριστον** (неопределено име) и **ῥήματα ἀόριστον** (неопределен глагол). За определянето на значението на термините **σύνδεσμος** и **ἄρθρον** при Аристотел съществуват две различни мнения: според едни учени **σύνδεσμοι** трябва да се схваща като ‘съюзи и предлози’, **ἄρθρα** – като ‘местоимения’ (Pagliaro 1954: 8–13), а според други: **σύνδεσμοι** – като ‘съюзи’, а **ἄρθρα** – като ‘местоимения и предлози’ (Тронский 1941: 30, 33).

Аристотел описва отделните **κласове глаголи**, въвежда зачатъчната **представа за словоизменението и словообразуването**. Прави разлика между име и **падеж (πτῶσις)** (само като косвена форма), но употребява този термин в много широк смисъл – и за именните и за глаголните словоформи. Пръв изследва както типовете връзки на значенията вътре в полисемантичната дума, така също и **многозначността на падежите и на другите граматически форми**: за родителния падеж – притежание и част от цяло, а за винителния – отрязък от време. Изследва два типа словесна **многозначност**, различна от омонимията: 1) многозначност на думи, обозначаващи еднородни явления (**λεγόμενα καθ’ ἑν**) и 2) многозначност на думи, обозначаващи нееднородни, но свързани помежду си явления (**λεγόμενα πρὸς ἑν**) (т.е. в съвременен смисъл – полисемия).

В заключение, въз основа на направеното изследване, може да се обобщи приносът на античните гръцки философи при формирането на представите за частите на речта, като се посочи съдържанието на употребените от тях термини, характеризиращи наблюденията им върху езика:

Хераклит: λόγος ‘мисъл, мислене’, ‘всеобщ природен процес’, ‘космически порядък и закономерност’ (само философски смисъл); ἔπεα – ‘реч-словесен изказ’; ὄνομα – ‘име-дума’, ‘собствено име’;

Парменид: ἔπος – ‘реч-думи’; ὄνομα, ὀνομάζειν – ‘име-дума’, ‘назоваване’, свързани с δόξα (погрешното мнение);

Демокрит: λόγος е ‘дума-изображение (на предмета)’; ὄνομα – ‘име-дума’, ‘име-собствено име’ със звуков аспект;

Протагор: λόγος – ‘изказване’, класифицирано на четири типа: εὐχολή ‘молба’, ἐρώτησις ‘въпрос’, ἀπόκρισις ‘отговор’ и ἐντολή ‘заповед’; ὄνομα – ‘дума’, ‘име’, различаващо се по три рода (τὰ γένη) - ἄρρενα ‘мъжки’, θήλεα ‘женски’ и σκευή ‘предметен’; ὀρθότης ὀνομάτων ‘правилност на думите’ и ὀρθόεπεα ‘правилност на речта’;

Платон: λόγος по отношение на мисълта – ‘изречена мисъл’, ‘сми-сьл’, ‘тема и теза’, ‘логически аргумент’, ‘понятие’ и ‘определение’, ‘съжде-ние’, а по отношение на изказа – ‘реч’, ‘изречение’, ‘думи’, ‘дума’; ἄνομα – ‘дума’, ‘име’; ὄνομα и ῥῆμα (като двойка) – ‘подлог’ и ‘сказуемо’, ‘име’ и ‘глагол’;

Аристотел: τὰ μέρη τῆς λέξεως ‘части на речта = части на гово-ренето’; четири групи думи: ὄνομα и ῥῆμα – ‘име’ и ‘глагол’, определени по морфологични критерии – πτώσις ‘падеж’, ὄνομα – три рода, ὄ ῥῆμα – времена; σύνδεσμος, ‘сюз’ и ἄρθρον ‘местоимение и предлог’.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

Асмус 1960: Асмус, В. Ф. Демокрит. М., 1960.

Богданов 1982: Богданов, Б. Философско съдържание и художествена форма в диалозите на Платон, Платон 2 Диалози, Михайлов Г., Б. Богданов, П. Димитров. Превод. София, 1982.

Busse 1926: Busse, A. Der Wortsinn von $\lambda\acute{o}\gamma\omicron\varsigma$ bei Heraklit, Rein. Mus. N. F., 1926.

Варина 1979: Варина, В. Г. Лексическая семантика и внутренняя форма языковых единиц. – В кн. Принципы и методы лингвистических исследований. М., 1976.

Diels 1910: Diels, H. Die Anfänge der Philologie bei den Griechen, Neue Jahrbücher für die klassische Altertum, Geschichte und deutsche Litteratur und für Pädagogik, Bd. 25, H., 1910.

- Hoffmann 1925:** Hoffmann, E. Die Sprache und die archaische Logik, Tübingen, 1925.
- Каракулаков 1966:** Каракулаков, В. В. Проблема языка у Гераклита, Язык и стиль античных писателей, ИЛУ, 1966.
- Лосев 1968:** Лосев, А. Ф. Статья к диалогу „Кратил“, Платон. Соч. В трех томах, Т. I. М., 1968.
- Лурье 1947:** Лурье, С. Я. Очерки по истории античной науки. М.-Л., 1947.
- Лурье 1970:** Лурье, С. Я. Демокрит. Л., 1970.
- Марков 2003:** Марков, С. И. Философски лексикон. Велико Търново, 2003.
- Nestle 1944:** Nestle, W. Griechische Geistesgeschichte. Stuttgart, 1944.
- Pagliariо 1954:** Pagliaro, A. Il capitolo linguistico della Poetica di Aristotele, Ricerche linguistiche, № 3, 1954.
- Перельмутер 1980:** Перельмутер, И. А. Греческие мыслители V в. до н. э., История лингвистических учений. Древний мир. М., 1980.
- Платон 1982:** Платон 2 Диалози. Михайлов, Г., Б. Богданов, П. Димитров. Превод. София, 1982.
- Тронский 1936:** Тронский, И. М. Проблемы языка в античной науке, Античные теории языка и стиля, М. – Л. 1936; Издательство «АЛТЕЙЯ» Санкт-
- Тронский 1941:** Тронский, И. М. Учение о частях речи у Аристотеля. Ученые записки, ЛГУ, Сер. филол. наук, вып. 7, № 63, 1941.
- Тронский 1957:** Тронский, И. М. Основы стоической грамматики. Романо-германская филология. Л., 1957.